POPULAȚII ȘI CULTURI ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREAN ÎN PRIMA JUMĂTATE A PRIMULUI MILENIU î.e.n.*)

DE

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Din punct de vedere istoric, prima epocă a fierului (Hallstatt) din spațiul carpato-dunărean prezintă o deosebită importanță, întrucît aceasta este perioada de formare a triburilor tracice și de accentuare a diviziunii ramurilor nord și sud-tracică, precum și de interpătrundere a culturii tracice locale cu elemente de cultură cimeriană, ilirică, scitică și greacă.

Această perioadă în spațiul carpato-dunărean începe aproximativ în sec. XII î.e.n. și durează pînă în sec. V î.e.n., exceptînd regiunile intracarpatice și la est de Carpați, unde cultura hallstattiană se prelungește pînă către sec. III î.e.n.

Pe baza cronologiei locale, care corespunde în general cu aceea central-europeană, sincronizată la rîndul ei nu întotdeauna în mod sigur cu cronologia absolută italică, Hallstattul timpuriu (Hallstatt A și B), în care predomină metalurgia bronzului, datează între sec. XII și VIII î.e.n., Hallstattul mijlociu (Hallstattul C) pînă în prima jumătate a sec. VI î.e.n. (550 î.e.n.), și Hallstattul tîrziu (Hallstatt D) în sec. VI—V î.e.n., exceptînd regiunile amintite în care se prelungește pînă în sec. III î.e.n.

Cronologia absolută a Hallstattului timpuriu, potrivit căreia Hallstattul A se plasează în sec. XII—XI î.e.n. și Hallstattul B în sec. X—IX î.e.n. s-a stabilit în funcție de cronologia fibulelor în formă de arcuș de vioară (Peschiera) și de arc din perioada cîmpurilor de urne din Europa centrală, întrucît aceste două variante de fibule au putut fi datate cu precizie datorită asocierii lor cu ceramică miceniană tîrzie din mediul egeean și sudul Italiei, datată prin legăturile cu Egiptul[1]). Astfel, varianta în formă de

---

*) Tezele acestei comunicări, prezentată într-o formă mai succintă la cel de al XI-lea Congres Internațional de Științe Istorice din anul 1960 de la Stockholm, au fost publicate sub titlul *„Populations et civilisations de l'espace carpatho-danubien pendant la première moitié du premier millénaire av. notre ère"*, în vol. *Résumés des communications*, 1960, p. 78 și urm.

1) G. Kossack, *Problemi cronologici della prima età del ferro in Italia e nell'Europa Centrale*, în *Atti del I-o Congresso Internazionale di Preistoria e Protoistoria Mediterranea*, Firenze, 1950 (1952), p. 368 și urm. și H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich der Alpen*, în *Römisch-Germanische Forschungen*, Bd. 22, Berlin 1959, p. 226.

arcuș apare în micenianul tîrziu pe la 1250 și durează pînă în prima jumătate a sec. XII î.e.n., iar varianta în formă de arc se întîlnește spre sfîrșitul micenianului tîrziu, pe la 1125 ± 25, fiind în uz probabil pînă în prima jumătate a sec. IX î.e.n.[2]. De asemenea, încadrarea perioadei finale a Hallstattului timpuriu, în sec. IX î.e.n. și VIII î.e.n., se sprijină pe datele de întemeiere a coloniilor grecești din Sicilia și sudul Italiei, Siracusa și Cumae[3].

Cronologia absolută a Hallstattului mijlociu central-european și a țărilor dunărene în sec. VIII—VII î.e.n. a fost determinată pe baza mormîntului luptătorului de la Corneto din Etruria (775—680 î.e.n.), în care piesele de harnașament de tip hallstattian nord-alpin sînt asociate cu cea mai veche ceramică geometrică grecească din Italia, care a ajuns aici către mijlocul sec. VIII î.e.n. și nu în sec. X—IX î.e.n. cum s-a presupus mai de mult[4]. O datare mai joasă a acestui mormînt și a perioadei hallstattiene propriu-zisă ar contrasta cu cronologia cîmpurilor de urne central europeană din Hallstattul timpuriu, stabilită pe baza cronologiei fibulelor în formă de arcuș și de arc[5].

Deci, la stabilirea cronologiei absolute a Hallstattului central european și din țările dunărene, în care se include și Romînia, Italia a avut un rol important după 800 î.e.n., în sec. VIII—VII î.e.n., cînd cronologia ei se sprijină pe importuri grecești[6].

Stadiul cercetărilor, din diverse etape, cu privire la populațiile și culturile hallstattiene de pe teritoriul carpato-dunărean, se reflectă în capitolele respective din operele lui V. Pîrvan[7], I. Nestor[8], D. Berciu[9], precum și în capitolul Prima epocă a fierului din tratatul de Istorie a Romîniei[10] și în o serie de lucrări de o mai mare sau mai mică întindere relativ la descoperirile de așezări, morminte și obiecte de bronz și aur.

În general, după 1949, în urma cercetărilor de teren de o mai mare amploare organizate de către Academia R.P.R., au sporit într-o mai mare măsură cunoștințele noastre cu privire la această perioadă, aducîndu-se o serie de contribuții prețioase atît în ceea ce privește stadiul de dezvoltare social-economică și culturală a triburilor locale, cît și relativ la rolul cime-

---

2) G. K o s s a c k, *op. cit.*, p. 363 și urm. și p. 389.

3) H. M ü l l e r-K a r p e, *op. cit.*, p. 226 și urm.

4) G. K o s s a c k, *op. cit.*, p. 369 și urm. și C.F.C. H a w k e s, *Chronologie of the Bronze and Early Iron Ages, Greek, Italian and Transalpiney* in *Atti del I-o Congresso Internazionale di Preistoria e Protoistoria Mediterranea*, Firenze 1950 (1952), p. 260.

5) G. K o s s a c k, *op. cit.*, p. 371.

6) C.F.C. H a w k e s, *op. cit.*, p. 261 și urm.

7) V. P î r v a n, *Getica. O protoistorie a Daciei*, în Academia Romînă. «Memoriile secțiunii istorice», seria III, tom III, mem. 2, p. 289 și urm. și de același, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, traducere după manuscrisul original francez inedit de Radu Vulpe, ediție nouă revăzută și adnotată, Buc. 1957, p. 27 și urm.

8. I. N e s t o r, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22 *Bericht der römisch-germanischen Kommission*, 1933, p. 104 și urm.

9) D. B e r c i u, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 140 și urm.

10) *Istoria Romîniei*, vol. I, 1960, cap. III, *Etapa mijlocie a destrămării orînduirii comunei primitive, Prima epocă a fierului*, p. 206 și urm. (D. Berciu, în afară de paragraful *Depozite și turnătorii*, redactat de M. Petrescu-Dîmbovița).

rienilor, ilirilor, sciţilor şi grecilor în dezvoltarea societăţii şi a culturii tracilor locali.

Astfel, în ceea ce priveşte societatea locală, s-a constatat că în perioada de trecere de la sfîrşitul epocii bronzului la prima epocă a fierului şi în momentul adoptării metalurgiei fierului în Europa sud-estică şi est-centrală, s-au produs schimbări esenţiale în felul ei de viaţă şi de cultură.

În urma unui proces intern, nu îndeajuns de bine precizat în toate amănuntele, grăbit poate şi de factorii climatici, în spaţiul carpato-dunărean s-a trecut acum de la aşezările întinse ale agricultorilor primitivi şi crescătorilor de vite din epoca bronzului la aşezările mici în formă de sălaşe, de tipul movilelor plate de cenuşă (cenuşare, zolniki), în care economia triburilor locale este orientată cu predilecţie către creşterea vitelor.

În stadiul actual al cercetărilor aceste schimbări se reflectă mai bine în aşezările şi mormintele grupului Noua din Moldova şi Transilvania (sec. XIII î.e.n.), caracterizat prin ceşti cu buton sau creastă pe torţile supraînălţate şi printr-un mare număr de unelte de os. Aria de răspîndire a acestui grup s-a extins spre est şi nord pînă la Nistrul mijlociu şi superior, după cum o dovedesc unele descoperiri recente din R.S.S. Moldovenească şi R.S.S. Ucraineană [11]).

Săpăturile efectuate în ultimii ani în Moldova, îndeosebi la Corlăţeni (r. Dorohoi), Truşeşti (r. Botoşani), Valea Lupului (r.Iaşi), Cavadineşti (r. Bujor) şi în alte localităţi, au dovedit că transformările în dezvoltarea economică şi culturală a triburilor locale din Moldova au început către sfîrşitul epocii bronzului, de cînd datează cel mai vechi nivel de locuire din cuprinsul cenuşarelor, în care, pe bază de ceramică, s-au identificat aspecte tîrzii ale culturii Belopotoţc-Costişa şi Monteoru. Ele s-au continuat după aceea pe acest fond local în vremea culturii Noua şi în perioada hallstattiană timpurie, următoare acestei culturi, după cum o dovedesc ceramica şi celelalte resturi de locuire din cuprinsul cenuşarelor cercetate.

Şi în alte regiuni ale spaţiului carpato-dunărean, în afară de Moldova şi Transilvania, se pot urmări, deocamdată într-o măsură mai redusă, schimbările petrecute în perioada de trecere de la epoca bronzului la prima epocă a fierului.

Astfel, aspectele tîrzii Vlădeşti II — Fundeni din Oltenia şi Muntenia, Verbicioara şi Gîrla Mare — Vattina din Oltenia, caracterizate prin aşezări în formă de sălaşe şi cenuşare, viaţa precumpănitoare păstorească şi printr-o evoluţie către noi culturi dezvoltate pe o bază locală anterioară (Tei, Verbicioara, Gîrla Mare — Vattina), permit, în parte, urmărirea trecerii în aceste regiuni de la epoca bronzului la Hallstatt [12]).

În fine, în legătură cu aceste schimbări, este şi numărul mare al depozitelor şi descoperirilor izolate de obiecte de bronz de la sfîrşitul epocii bronzului, îndeosebi din spaţiul transilvano-ungaro-slovaco-ucraino-trans-

11) M. Petrescu-Dîmboviţa, *Contribuţii la problema sfîrşitului epocii bronzului şi începutului epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 443 şi urm. şi de acelaşi, Конец бронзового и начало раннежелезного века в Молдове в свете последних археологических роскопок. în «Dacia», p. 139 şi urm.

12) *Istoria Romîniei*, I, 1960, cap. II, *Începuturile societăţii gentilice patriarhale şi ale destrămării orînduirii comunei primitive. Epoca bronzului*, p. 131 şi urm. (I. Nestor).

carpatic, aparținînd seriei Uriul-Domănești (= Reinecke D) din sec. XIII î.e.n. [13]).

Datorită bogățiilor în zăcăminte de cupru și a legăturilor intense de schimb, în care sarea obținea un rol important, s-a dezvoltat în Transilvania cu începere din această vreme și pînă în sec. VIII î.e.n. o importantă producție a obiectelor de bronz.

În depozitele de bronzuri de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din regiunile extracarpatice și din Dobrogea s-au găsit foarte puține bucăți de bronz brut, care abundă în descoperirile corespnuzătoare din Transilvania. În afară de acestea, prezența unor fragmente de forme de turnat în cuprinsul așezării culturii Noua de la Holboca, de lîngă Iași, ne indică o activitate metalurgică locală în cuprinsul așezărilor Noua din Moldova, confirmată de altfel recent și prin descoperirea depozitului de forme de turnat din așezarea Noua de la Ostroveț de pe Nistrul superior, din regiunea subcarpatică a R.S.S. Ucrainene [14]). De asemenea, descoperirile de forme de turnat de la Plenița (r. Plenița, reg. Oltenia), cunoscute mai de mult, ne atestă și ele o activitate metalurgică de atelier în aceste regiuni extracarpatice, în legătură desigur și cu zăcămintele de cupru din Oltenia.

Din punct de vedere etnic, avîndu-se în vedere îndeosebi ceramica, ritul funerar și unele caracteristici ale metalurgiei bronzului, purtătorii culturilor din faza de tranziție de la epoca bronzului la prima epocă a fierului în spațiul carpato-dunărean trebuie să fi fost triburile tracice. De altfel, după cum în mod just s-a arătat, tot acestor triburi le aparțin și monumentele din perioada prescitică din regiunea de silvo-stepă a R.S.S. Moldovenești [15]).

Pe baza datelor de pînă în prezent, se pare că triburile acestea nu au avut o evoluție uniformă în tot spațiul carpato-dunărean. Din acest punct de vedere se poate presupune că stadiul de dezvoltare social-economic al acestor grupări tribale din Moldova, și probabil în parte și din restul regiunii extracarpatice, la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului, a fost mai puțin evoluat în comparație cu acela al triburilor contemporane din Transilvania, a căror dezvoltare s-a datorat mai ales înfloririi metalurgiei bronzului, determinată în primul rînd de abundența în minereuri de cupru din această regiune.

În schimb, la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului, nefiind dezvoltată metalurgia bronzului la triburile locale din regiunea extracarpatică, nu s-a ajuns aici la despărțirea în formă primitivă a meseriași-

13) Cf. I. Nestor, *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien*, în *Marburger Studien*, Darmstadt 1938, p. 192, unde se deosebește pentru prima dată „faza Uriul-Domănești", caracterizată prin depozitele de bronzuri de la Uriul de Sus (r. Beclean, reg. Cluj) și Domănești (r. Carei, reg. Baia-Mare).

14) Din informațiile transmise de Ed. Balagori rezultă că în cuprinsul așezării de la Ostroveț, în afară de cele șase forme de turnat, care constituie depozitul propriu-zis, s-au mai găsit și alte bucăți de piatră brută, necesară pentru producerea formelor de turnat.

15) А. И. Мелюкова, Памятники VIII в до н. е. на территории лесостепной Молдавии în «Известия Молдавского филиала Академии Наук СССР", № 4 (31) Кишинев 1956, p. 44.

lor de agricultori, spre deosebire de Transilvania, unde se admite, în general, că procesul acesta istoric, început acum, şi desăvîrşit în continuare, a contribuit în sec. I î.e.n. la descompunerea relaţiilor orînduirii comunei primitive şi la apariţia altora noi, care anunţă orînduirea sclavagistă.

În ceea ce priveşte orînduirea gentilică a societăţii locale de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului din Moldova, se poate bănui că s-a accelerat procesul ei de descompunere prin dezvoltarea creşterii vitelor şi legăturile de schimb cu triburile contemporane din regiunile vecine, îndeosebi din Transilvania, la care metalurgia bronzului a atins apogeul în această vreme.

În perioada următoare, a Hallstattului timpuriu, societatea locală din spaţiul carpato-dunărean continuă să se dezvolte, prezentînd o cultură specific hallstattiană timpurie, care după caracteristicile ei poate fi atribuită Hallstattului A şi B. În stadiul actual al cercetărilor este greu să se lămurească, în amănunte, căile de dezvoltare a acestor manifestări de cultură hallstattiană timpurie. Se constată că aşezările movile, în formă de cenuşare („zolniki") şi modul de viaţă păstoresc se continuă şi în faza Hallstatt A, a cărei datare este asigurată atît prin urna bitronconică în care s-a găsit depozitul de la Pecica, cît şi prin fibulele de tip Peschiera din descoperirile izolate de la Jupa în Banat şi Orlea în Oltenia [16]). Caracteristic pentru această etapă este ceramica hallstattiană neagră lustruită, faţetată şi canelată, de factură est-europeană, corespunzătoare orizontului Gáva din Ungaria, descoperită atît în aşezările sălaşe cît şi în mormintele de incineraţie [17]). Îndeosebi se disting urnele bitronconice, cunoscute sub denumirea de villanoviene, descoperite la Pecica în Crişana, Tg. Mureş şi Reci în Transilvania, Cernavoda în Dobrogea, precum şi în alte localităţi din Moldova, Muntenia şi Oltenia [18]).

În această etapă metalurgia bronzului capătă în Transilvania o foarte mare dezvoltare, după cum o dovedesc descoperirile de bronzuri din seria Cincu-Suseni, precum şi din marile turnătorii de la Uioara, Spălnaca şi Guşteriţa, caracterizate printr-o asociere de bronzuri mai vechi din seria Uriul-Domăneşti de la sfîrşitul epocii bronzului (= Reinecke D) cu altele mai noi, din seria Cincu-Suseni din prima fază a Hallstattului A (= Hallstatt A_1) [19]). Inventarul bogat şi variat al depozitelor-turnătorii, care pe lîngă obiecte întregi conţin şi multe piese fragmentare pentru a fi retopite, ne atestă că s-a dezvoltat aici o producţie de obiecte de bronz din cele mai importante din estul Europei centrale. Marea dezvoltare a metalurgiei bron

16) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 151.

17) *Ibid.*

18) Informaţie D. Berciu.

19) Seria de bronzuri Cincu-Suseni a fost denumită astfel în 1960 de comun acord cu W. A. von Brunn (Berlin) şi Mircea Rusu (Cluj). În sistemul cronologic al lui H. Müller-Karpe marile turnătorii de la Uioara şi Guşteriţa datează de la sfîrşitul epocii bronzului (=Reinecke D), autorul considerînd că această perioadă corespunde astăzi nu numai cu faza Reinecke D, ci şi cu o parte din Hallstatt A (*op. cit.*, p. 104, nota 7 şi p. 185). În lucrarea de faţă încadrarea seriilor de depozite de bronzuri în fazele Hallstattului timpuriu (Hallstatt A_1, B_1, B_2 şi B_3) s-a făcut după sistemul cronologic al lui H. Müller-Karpe (*op. cit.*).

zului din Transilvania în această vreme a fost probabil în legătură și cu o perfecționare a tehnicii de minerit, care a permis să se extragă cantități mai mari de cupru.

Aceleași forme de viață se continuă și în etapa următoare a Hallstattului timpuriu (Hallstattul B), caracterizată prin o ceramică neagră lustruită și cu caneluri foarte fine, descoperită la Bogata-Ranta și în alte localități din Transilvania, Banat și Oltenia [20]). În Oltenia trecerea către acest aspect de cultură, corespunzător culturilor Val-Dalj din Jugoslavia și Ungaria și Podoli din Slovacia, s-a realizat prin complexul Vîrtop (r. Plenița, reg. Oltenia), dezvoltat pe baza fondului anterior indigen (Gîrla Mare—Verbicioara), după cum o dovedesc descoperirile acestui complex din așezările movile („zolniki") și mormintele de incinerație cu tumuli cu boltă de piatră [21]).

Metalurgia bronzului în Transilvania în această fază a Hallstattului timpuriu este în continuă dezvoltare, caracterizîndu-se prin forme mai evoluate ale uneltelor, armelor și obiectelor de podoabă din seriile Moigrad-Tăuteu și Fizeșul-Gherlei-Sîngeorgiu de Pădure, corespunzătoare fazelor Hallstatt B_1 (sec. X î.e.n.) și Hallstatt B_2 (sec. IX î.e.n.) [22]).

Unele din tipurile de obiecte de bronz din aceste serii se întîlnesc și în spațiul dintre Carpați, Dunărea inferioară și Prut, unde metalurgia bronzului în această vreme a fost răspîndită mult mai puțin și în mod inegal, cu toate că în Oltenia există zăcăminte de cupru.

La sfîrșitul perioadei hallstattiene timpurii și în faza de trecere către Hallstattul mijlociu (sec. VIII î.e.n.), la populațiile din spațiul carpato-dunărean, s-au continuat ritul funerar (incinerația) și unele manifestări culturale, îndeosebi în ceramică și bronzuri, după cum o dovedesc cîteva morminte de incinerație de la Balta-Verde din Oltenia și Blejești din Muntenia [23]), precum și descoperirile de bronzuri din seria Șomartin-Ugra, corespunzătoare fazei Hallstatt B_3 [24]).

În această vreme, în spațiul carpato-dunărean, pe lîngă metalurgia bronzului, care continuă, s-a adoptat și răspîndit noua metalurgie a fierului, cu care triburile locale se pare că au luat contact pentru prima dată într-o fază anterioară a Hallstattului B, după cum pare s-o dovedească unele descoperiri timpurii de obiecte de fier din Transilvania și Banat.

---

20) D. Berciu, *op. cit.*, p. 151.

21) *Ibid.*,

22) I. Nestor studiind vasele de bronz, în 1935, a deosebit pentru prima dată seriile de bronzuri Moigrad-Hajdu-Böszörmény și Fizeșul-Gherlei-Sîngeorgiu de Pădure (*Ein Bronzedepot aus Moigrad (Rumänien)*, în *PZ*, XXVI, 1935, 1/2, p. 57). Primei din aceste serii îi aparține depozitul caracteristic de bronzuri de la Tăuteu, publicat mai de mult de Vl. Dumitrescu (*Le dépôt de la fin de l'âge du bronze, découvert à Tăuteu*, în «Dacia» V—VI, 1935—1936, p. 225 și urm.), cu observațiunea că numirea justă a localității este Tăuteu, și completat recent de autorul acestui articol cu încă 16 obiecte de bronz (*Date noi cu privire la depozitul de bronzuri de la Tăuteu (raionul Marghita, reg. Oradea)*, în «Arheologia Moldovei» Iași, vol. I, 1961, p. 81 și urm.

23) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 152.

24) Cf. K. Horedt, *Zur Enddatierung der Bronzezeit in Siebenbürgen*, în «Dacia» XI—XII, 1945—1947, p. 7 și urm. pentru depozitul de la Șomartin.

Răspîndirea cunoştinţelor tehnologice relativ la noua metalurgie a fierului s-a făcut acum în acest spaţiu atît dinspre răsărit, prin incursiunile triburilor de călăreţi nomade şi seminomade din nordul Caucazului şi stepele nordice ale Mării Negre, cunoscute sub denumirea convenţională de cimerieni, care au preluat aceste cunoştinţe din moştenirea civilizaţiei hittite, cît şi dinspre sud şi sud-vest, prin filiera elenică şi nord-vest balcanică, metalurgia fierului fiind cunoscută în Grecia încă înainte de pătrunderea dorienilor din NV Balcanilor[25]).

În legătură cu mişcările cimerienilor spre vest şi sud-vest din sec. VIII î.e.n., la care nu este exclus să fi participat şi unii traci, pot fi puse topoarele plate de fier cu aripioare de la sfîrşitul sec. VIII î.e.n. din Caucaz, R.S.S. Ucraineană, Romînia şi Europa centrală, imitate după formele asemănătoare de topoare de bronz din sec. XIV—XIII î.e.n. din Anatolia[26]). De asemenea, datorită acestor mişcări se explică şi alte elemente de cultură materială din Europa est-centrală, înglobate în cercul „traco-cimerian“, caracterizat prin piese de harnaşament din bronz sau fier (zăbale, psalii şi aplice), cu analogii în stepele nord-pontice şi în cultura Koban din Caucaz, precum şi prin tezaurele de obiecte de aur de la Michálkovo, Dalj, Fokoru, Boarta, Firiteaz, Biia şi din alte localităţi[27]).

Deci, pe lîngă răspîndirea cunoştinţelor în domeniul metalurgiei fierului, cimerienii au acţionat la Dunăre şi ca mijlocitori ai elementelor de cultură materială înrudite cu cele din Caucaz şi Asia Anterioară, influenţînd dezvoltarea culturii locale la sfîrşitul Hallstattului timpuriu, ca şi sciţii mai tîrziu, în Hallstattul final[28]). Această explicaţie nu exclude însă posibilitatea, ca datorită evenimentelor provocate de invazia cimerienilor să se fi produs şi unele depozitări de obiecte de bronz din faza de tranziţie de la Hallstattul timpuriu la Hallstattul mijlociu. Din acest punct de vedere, în vreme ce în spaţiul dintre Alpii răsăriteni şi nordul Balcanilor, căruia îi aparţin şi părţi din vestul Ungariei, se dezvoltă elementele esenţiale ale culturii hallstattiene, care au fecundat grupele hallstattiene de la nord şi vest, cît şi cele italice, în restul Ungariei şi Transilvania istoria triburilor locale, depinzînd de evenimentele cauzate de invazia cimerienilor, cunoaşte acum o dezvoltare specifică, influenţată de triburile acestea de călăreţi nomazi, înrudite cu triburile iraniene şi poate şi cu cele tracice[29]).

În Hallstattul mijlociu (sec. VIII — mijlocul sec. VI î.e.n.), odată cu modificările produse în structura social economică şi suprastructura societăţii locale, prin răspîndirea metalurgiei fierului, se constată primele manifestări ale epocii de fier tracice propriu-zise. Acestea se reflectă în

25) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 139 şi urm.

26) *Ibid.* şi M. Petrescu-Dîmboviţa, *Objets hallstattiens trouvés à Bîrlad*, în «Dacia» II, N.S., 1959, p. 65 şi urm., în care se menţionează descoperirile de asemenea topoare din Anatolia, Caucaz, R.S.S. Ucraineană, Romînia, Europa centrală etc.

27) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 142.

28) Pia Laviosa-Zambotti, *Die europäischen Kulturen der Bronze-und Eisenzeit*, extras din *Historia Mundi*, vol. 3. *Der Aufstieg Europas*, p. 23 şi urm.

29) Cf. G. von Merhart, *Studien über einige Gattungen von Bronzegefässen*, în *Festschrift des römisch-germanischen Zentralmuseums, in Mainz zur Feier seines hundertjährigen Bestehens* 1952, Mainz 1952, p. 60 şi urm.

așezările-sălașe în formă de cenușare sau întinse și mormintele de inhumație cu schelete întinse ale complexului Basarabi, în așezările-sălașe, cîmpurile de urne funerare și mormintele tumulare cu schelete în poziție întinsă ale grupului mai restrîns Balta-Verde, în așezarea și necropola cu morminte de inhumație cu schelete în poziție chircită de la Stoicani, în unele descoperiri de morminte de inhumație de la Cernavoda, precum și în alte descoperiri din Hallstattul mijlociu de pe teritoriul Romîniei [30]).

În urma săpăturilor din mormintele tumulare de la Balta-Verde și din alte locuri din Oltenia s-a precizat că în Hallstattul propriu-zis, probabil sub influența unor triburi din vestul Peninsulei Balcanice, populația locală, ca și în genere aceea din valea Dunării mijlocii și inferioare, a trecut în general de la ritul incinerației, practicat mai înainte, la ritul inhumației, morții fiind de obicei inhumați în poziție întinsă și numai rar incinerați, în morminte cu sau fără pietre din tumuli mici [31]). Cele mai multe din asemenea morminte tumulare s-au cercetat la Balta-Verde și Gogoșu, unde s-au identificat și o serie de movile fără de morminte (cenotaphuri), ridicate probabil în amintirea luptătorilor căzuți în lupte [32]). Pe baza inventarului mormintelor, constituit din arme, unelte, obiecte de podoabă și ceramică, s-au deosebit mormintele luptătorilor de acelea ale civililor, bărbați, femei și adolescenți. Într-un mormînt de luptător de la Balta-Verde, în afară de piese de harnașament și zăbale de bronz, s-au mai găsit și două fragmente de șină de fier cu urme de nituri, care provin de la un car de luptă [33]).

Din punct de vedere etnic se consideră că purtătorii culturii mormintelor tumulare din Oltenia au fost tracii și nu ilirii, cum s-ar putea crede, la prima vedere, după forma unor obiecte de metal, nu însă și după ceramică, care este dezvoltată pe baze locale [34]).

Cultura materială a triburilor locale, prin analogiile pe care le prezintă în Transilvania, Muntenia, Moldova și Bulgaria nu poate fi decît tracică. Obiectele de factură ilirică, în primul rînd armele de fier pentru luptători și unele obiecte de podoabă, au ajuns aici, prin schimburile intertribale, din importantul centru metalurgic pentru obiecte de fier și bronz din NV Peninsulei Balcanice [35]).

Numărul mare de morminte de luptători din necropolele de la Balta-Verde (cca. 650—500 î.e.n.) și Gogoșu (cca. 500—400 î.e.n.), precum și cetățile hallstattiene din această vreme, întărite cu șanț și val de apărare, corespund cu faza de democrație militară, în care se găsea societatea tracă, nu numai din sudul Dunării, dar și de la nord de fluviu [36]). Toate acestea presupun o organizare politică și militară destul de puternică a triburilor

30) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 152 și urm.

31) D. Berciu, și Eug. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta-Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, p. 476 și urm. și p. 484.

32) *Ibid.*, p. 408.

33) *Ibid.*, p. 391.

34) *Ibid.*, 483 și urm.

35) *Ibid.*, p. 486.

36) *Ibid.*

tracice locale, în legătură cu anumite evenimente istorice din valea Dunării care nu sînt încă îndeajuns de bine precizate [37]). În acelaşi timp cu triburile tracice nord-dunărene s-au întărit şi triburile tracice sud-dunărene, precum şi cele ilirice, datorită unei ameninţări mai mari din afară, căreia trebuiau să-i facă faţă triburile din valea Dunării [38]).

În schimb, descoperirile din aşezarea şi cimitirul de la Stoicani din sudul Moldovei ne dovedesc că aspectul hallstattian de acolo aparţine unor triburi sedentare şi de caracter paşnic, care se ocupau cu agricultura, creşterea vitelor, pescuitul şi vînatul [39]). Lipsa elementelor scitice, aici ca şi în mormintele tumulare de la Balta-Verde şi Gogoşu, ne atestă că aceste triburi nu veniseră încă în contact cu sciţii.

Deci, în această perioadă a Hallstattului, triburile locale din spaţiul carpato-dunărean nu au evoluat în acelaşi fel. Unele practicînd mult războiul de jaf şi de apărare, se aflau într-o etapă mai înaintată a democraţiei militare, caracterizată prin numărul mare al armelor de fier, aşezări întărite cu şanţuri şi valuri, precum şi printr-o aristocraţie militară desprinsă tot mai mult de masa tribală [40]). Altele, îndeletnicindu-se îndeosebi cu agricultura, creşterea vitelor şi meşteşugurile, care continuă să se separe de agricultură, erau mai mult paşnice. Prin schimburi, în care intrau şi elemente de cultură materială ilirică ale Hallstattului central-european şi balcanic, s-au accentuat diferenţierile sociale din sînul societăţii patriarhale, în special din Transilvania şi Oltenia.

În fine, în Hallstattul tîrziu, care datează din sec. VI—V î.e.n., exceptînd regiunile amintite unde se prelungeşte pînă în sec. III î.e.n., se accentuează şi mai mult dezvoltarea inegală a societăţii tracice locale. Pe baza analizei descoperirilor mai vechi şi recente (Chirnogi, Alexandria ş.a.), precum şi a consideraţiilor relativ la implicaţiile politice în urma prezenţei statului odriz la Dunărea de Jos, se constată că triburile traco-getice mai evoluate din zona ponto-dunăreană şi de la nord de Dunăre pînă în regiunea subcarpatică, integrate în unitatea culturală sud-tracică, puternic influenţată de civilizaţia grecească, se diferenţiază din ce în ce mai mult de masa nord-tracică mai conservatoare, influenţată de sciţi şi pe alocuri, în mod sporadic, de iliri şi greci [41]).

Un rol important în procesul de diferenţiere crescîndă dintre zonele nord-tracică şi sud-tracică l-au avut grecii, care prin contactul cu populaţia locală din spaţiul ponto-dunărean au contribuit la accelerarea ritmului de dezvoltare a triburilor locale din Dobrogea, sudul Moldovei, cîmpia Mun-

---

37) *Ibid.*, p. 487.

38) *Ibid.*, p. 486 şi urm.

39) M. Petrescu-Dîmboviţa, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, în «Materiale», vol. I (1953), p. 203.

40) D. Berciu, *cap. cit.* din *Istoria Romîniei*, p. 146.

41) De acelaşi, p. 153 şi urm., *La genèse de la civilisation de la Tène chez les geto-daces*, în «Dacia» I, NS, 1957, p. 136 şi urm., *O descoperire traco-scitică din Dobrogea şi problema scitică la Dunărea de Jos*, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 40 şi urm., Фрако-скифский Меч-эмблема из Меджидии (Добруджа) şi *Sînt geţii traci nord-dunăreni? Un aspect arheologic al problemei*, în *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 263 şi urm., în «Dacia» II, NS, 1959, p. 120 şi urm.

teniei și Olteniei, grăbind în același timp procesul de descompunere a relațiilor de comună primitivă a societății traco-getice din aceste regiuni [42]).

Datorită influenței factorului grecesc, triburile traco-getice din regiunea ponto-dunăreană, prin integrarea lor din ce în ce mai mult în unitatea culturală a triburilor sud-tracice s-au diferențiat de restul masei nord-tracice, trecînd mai repede, către mijlocul sec. V î.e.n., la a doua epocă a fierului [43]).

În schimb, influența scitică, legată de complexul eterogen al „sciților agricultori" din silvo-stepă, din care nu lipseau nici elemente tracice, a fost mai activă în zona nord-tracică, îndeosebi în Transilvania, centrul și nordul Moldovei, unde în perioada ultimă a culturii hallstattiene, pînă către 300 î.e.n., au pătruns numeroase elemente de cultură de factură scitică, în urma legăturilor etnoculturale dintre triburile nord-tracice și „sciții" din silvostepă sau a unor incursiuni scitice de mai mică amploare spre vest, spre Europa centrală [44]). Imediat la nord de zona ponto-dunăreană, fondul local nord tracic a intrat în legătură cu elemente de factură scitică și numai în mod sporadic cu altele de origine grecească, după cum ne-o dovedesc descoperirile din grupele culturale cu morminte de incinerație în tumuli de la Bîrsești (r. Focșani, reg. Galați), din sudul Moldovei [45]) și Ferigele (r. Horezu), din nordul Olteniei [46]).

Influența scitică mai puțin profundă de cît cea grecească, cu care s-a desfășurat paralel pe un spațiu însă mai mare, a contribuit la intensificarea metalurgiei fierului și a răspîndirii unor tipuri de arme orientale în spațiul carpato-dunărean, grăbind, într-o măsură mai redusă, procesul de trecere a societății locale nord-tracice către cea de a doua epocă a fierului [47]).

În zona ponto-dunăreană, în special în Dobrogea, a fost activă influența triburilor de sciți nomazi din stepele nord-pontice, care cu începere din sec. IV î.e.n. au exercitat, cel puțin pentru un timp, și o stăpînire politică asupra populației mai vechi autohtone traco-getice [48]). Prin legăturile dintre aristocrația sciților nomazi din stepă și tracii sudici s-a ajuns în zona ponto-dunăreană la stilul animalier traco-scitic, reflectat în unele descoperiri ar-

42) D. Berciu, *La genèse de la civilisation de la Tène chez les geto-daces, loc. cit.*

43) *Ibid.*

44) *Ibid.*, p. 138 și de același, *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos* p.43 și Фрако-скифскии меч-эмблема из Меджидии (Добруджа), p. 121 și *cap. cit.*, din *Istoria Romîniei*, p. 155 și urm.; I. H. Crișan, *Un akinakes inedit din Muzeul Făgăraș (Considerațiuni asupra grupului scitic din Transilvania)* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București 1960, p. 120 și urm; А. И. Мелюкова, К вопросу памятниках скифской культуры на территории среднеи Европы. în *CA*, XXII, 1955, p. 253 și Dorin Popescu, *Problema sciților din Transilvania în opera lui V. Pîrvan*, în SCIV, IX, 1, 1958, p. 29 și urm.

45) С. Моринц, Новая галштатская группа в Молдове. în «Dacia», *NS*, I, 1957, p. 117 și urm.

46) Al. Vulpe, *Cimitir din prima epocă a fierului la Ferigele* (r. Horezu, reg. Pitești), în «Materiale», V, 1959, p. 363 și urm. și de același; *Săpăturile de la Costești-Ferigele (r. Horezu, reg. Pitești)*, în «Materiale», VI, 1960, p. 237.

47) D. Berciu, *cap. cit.*, din *Istoria Romîniei*, p. 155 și urm.

48) Idem, *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, p. 39 și urm. și de același, Фрако-скифский меч-эмблема из Меджидии (Добруджа), p. 119 și urm.

heologice, dintre care mai importante sînt: mormîntul de la Agighiol, de lîngă Babadag, sabia emblemă de la Medgidia, coiful de aur de la Poiana-Coţofeneşti (r. Teleajen) şi „tezaurul" de la Craiova [49]).

În felul acesta se explică şi particularităţile grupelor locale din această perioadă, precum şi trecerea în mod inegal către a doua epocă a fierului în spaţiul carpato-dunărean.

НАСЕЛЕНИЯ И КУЛЬТУРЫ НА КАРПАТО-ДУНАЙСКОЙ ТЕРРИТОРИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ПЕРВОГО ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ ДО НАШЕЙ ЭРЫ

Краткое содержание

Представляется стадия исследований относящихся к гальштатским населениям и культурам на карпато-дунайской территории, в период между XII веком до н. э. и V в. до н. э. или III в. до н. э. для межкарпатских областей и на восток от Карпат, где Гальштатская культура продолжается до того времени.

По этому случаю выявляются главные результаты, полученные в годы народно-демократического строя, касающиеся стадии социал-экономического и культурного развития автохтонных племён, а также и относительно роли кимерийцев, иллирийцев, скифов и греков в развитии общества и культуры местных фракийцев.

В первую очередь преследовалось развитие местного общества в период перехода от бронзового века к раннему железному веку (XIII в. до н. э.), характеризующегося усилением металлургии бронзы и пастушеским образом жизни.

В продолжении, что касается раннего гальштата (XII-VIII в. до н. э.), одновременно с формами материальной культуры в поселениях и могильниках, была принята во внимание металлургия бронзы, которая приобретает самое большое развитие, а также и началом и распространение новой металлургии железа.

В среднем гальштате (VIII в. — приблизительно 550 г. до н. э.) одновременно с изменением происшедшим в области сил производства и надстройки, благодаря распространению новой металлургии железа были отмечены первые проявления собственно фракийского железного века (группа Басарабь, поселения и гальштатские поля погребения с урнами и подкурганные могильники в Балта Верде, могильник с скорченными скелетами в Стоиканах некоторые гальштатские находки в Чернавода и в других местностях на территории РНР).

В это время, благодаря развитию ремёсл и отделения их от земледелия, благодаря усилению обмена в который входили и некоторые элементы материальной культуры ценнтрально-европейского и балканского Гальштата благодаря войнам с целью грабежа, но и для защиты, усилилось социальное расслоение в среде патриархального общества в особенности в Трансильвании и в Олтении.

Наконец, в позднем Гальштате (VI-V в. до н. э.) исключая вышеупомянутые области (где продолжается до III в. до н. э.), ещё силь-

49) *Ibid.*, p. 37 şi urm. (text romîn) şi p. 117 şi urm. (text rus) şi de acelaşi, *cap. cit.* din *Istoria Romîniei*, p. 159.

нее подчеркивается неодинаковое развитие местного фракийского общества. В это время, как было показано, в особенности Д. Берчю, фракийско-гетские более развитые племена из понто-дунайской зоны на север от Дуная до подкарпатской зоны включенные в единство южно-фракийской культуры, под сильным влиянием греческой культуры, дифференциирются все больше и больше от более консервативной северо-фракийской массы, находящейся под влиянием скифов и греков. Влияние скифов было более активно в северо-фракийской зоне куда проникли многочисленные элементы культуры скифского облика, как вследствие этно-культурных связей между северо-фракийскими племенами и лесостепными „скифами", как и вследствие скифских набегов.

Таким образом объясняются особенности культурных групп в этот период, а также и неодновременный переход ко второму веку железа на карпато-дунайской территории.

POPULATIONS ET CULTURES DE L'ESPACE CARPATHO-DANUBIEN PENDANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU PREMIER MILLÉNAIRE AVANT NOTRE ÈRE

Résumé

Dans cet article l'auteur présente le stade des recherches concernant les peuples et les cultures du Hallstatt dans l'espace carpatho-danubien, entre le XII-e siècle av. notre ère, à l'exception des régions intracarpathiques et celles situées à l'est des Carpathes, où la culture hallstattienne dure jusque vers le III-e siècle av. notre ère.

A cette occasion, l'auteur discute les principaux résultats obtenus ces derniers temps en ce qui concerne le stade du développement social, économique et culturel des tribus autochtones, ainsi que le rôle des Cimmériens, des Illyres, des Scythes et des Grecs dans l'évolution de la société et de la culture des Thraces locaux.

Au commencement on a precisé le stade de développement des tribus locales pendant la période de transition de l'âge du bronze à l'âge du fer (XIII-e siècle av.notre ère), caracterisée par la métallurgie du bronze, qui à cette époque était très développée, ainsi que par le vie pastorale.

Ensuite, dans l'étape suivante du Hallstatt ancien (XII—VIII-e siècle av. notre ère), parallelement avec les formes de culture matérielle connues par les établissements et les cimetières, on a pris en considération la métallurgie du bronze, qui prend alors son plus grand essor, ainsi que le début et la diffusion de la métallurgie du fer.

Pendant le Hallstatt moyen (VIII-e siècle jusqu'à environ 550 av. notre ère), en même temps que les changements survenus dans les forces de production et la superstructure, grâce à la nouvelle métallurgie du fer, qui continue à se répandre, on observe les premières manifestations de l'âge du fer proprement dit (le groupe Basarabi, les établissements et les sépultures d'incinération en urnes ou en tumuli de Balta-Verde, la nécropole avec ses tombes d'inhumation à squelettes accroupis de Stoicani, quelques découvertes hallstattiennes de Cernavoda et d'autres localités de Roumanie.

Durant cette période, par le développement des métiers et leur séparation sous forme primitive d'avec l'agriculture, par l'intensification des échanges qui comprenaient aussi quelques éléments de culture matérielle illyrique du Hallstatt de l'Europe centrale et de la Péninsule Balcanique, et enfin par les guerres de pillage et de défense, les différences sociales au sein de la société patriarcale s'accentuent davantage, surtout en Transylvanie et en Petite-Valachie.

Finalement, pendant le Hallstatt tardif (VI-e—V-e siècle av.notre ère, exceptant les régions nommées plus haut, où cette période se prolonge jusqu'au III-e siècle), le développement inégal de la société thracique locale est encore plus prononcé. Pendant ce temps, comme l'a montré tout spécialement D. Berciu, les tribus thraco-gétiques plus évoluées de la zone ponto-danubienne et du nord du Danube, jusqu'à la région sous-carpathique, intégrées dans l'unité culturelle sud-thracique puissamment influencée par la civilisation grecque, se différencient de plus en plus de la masse nord-thracique, plus conservatrice, influencée par les Scythes et par endroits, de manière sporadique, par les Illyres et les Grecs.

L'influence scythique a été plus active dans la région nord-thracique où ont pénétré de nombreux éléments de culture scythiques, tant à la suite des liens ethniques et culturels entre les tribus nord-thraciques et scythiques de sylvosteppe, que par des incursions scythiques.

Ceci explique les particularités des groupes de culture de cette époque, ainsi que la transition de manière inégale au deuxième âge de fer dans l'espace carpatho-danubien.

